

Міністерство освіти і науки
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Природничий факультет
Кафедра географії та методики її викладання

Дипломна робота
магістра

з теми: **ПРОБЛЕМИ ТА УМОВИ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ
ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ «СМОТРИЦЬКИЙ КАНЬЙОН»**

Виконав: студент 2 курсу, групи Geob1-M18
спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
Дондиш Микола Русланович

Керівник:

Чернюк Г.В., кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії та методики її
викладання

Рецензент:

Касіяник І.П. кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії та методики її
викладання

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ППЗЗ		пам'ятка природи загальнодержавного значення
ПРП	–	природно-ресурсний потенціал
ПТК	–	природно-територіальний комплекс
ТРП	–	туристично-рекреаційний потенціал
ОТГ	–	об'єднана територіальна громада

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	2
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи дослідження	7
1.1. Підходи до організації дослідження.....	7
1.2. ПТС дослідження.....	10
1.3. Методика організації дослідження.....	17
РОЗДІЛ 2. Охорона праці та безпека при організації досліджень.....	20
РОЗДІЛ 3. Природні умови та регіону дослідження.....	25
3.1. Географічне розміщення.....	25
3.2. Літологічна основа регіону	29
3.3. Клімат та умови формування гідрологічної мережі.....	34
3.4. Ландшафти та біотичні особливості.....	37
РОЗДІЛ 4. Проблемні фактори забезпечення природоохоронної діяльності в межах ППЗЗ «Смотрицький каньйон»	46
4.1. Проблеми та умови ефективного функціонування системи природокористування	46
4.2. Деструктивні наслідки господарського впливу.....	47
4.3. Умови оптимізації системи природокористування в межах ППЗЗ «Смотрицький Каньйон».....	51
РОЗДІЛ 5. Екотуризм, як провідний напрямок природокористування в межах досліджуваного регіону	54
5.1. Геотуристичні форми	54
5.2. Пріоритети розвитку водного туризму	59
5.3. Біотуристичні інтерпретаційні заходи.....	61
4.4. Агротуризм.....	63
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Долина річки Смотрич в Кам'янці-Подільському утворює мальовничий ландшафт, що стало причиною давнього заселення й освоєння території. Естетика ландшафту є результатом поєднання виходів корінних порід, у які врізалось русло річки, утворених ними форм рельєфу, а також рослинних угруповань. З 1984 року територія має статус природоохоронного об'єкта з обмеженням окремих видів господарської діяльності. Враховуючи такі особливості, Смотрицький каньйон розглядають як потужний геотуристичний ресурс, що не поступається за економічними можливостями історико-архітектурному заповіднику в його межах.

Актуальність теми: Рациональне використання геологічної пам'ятки природи загальнодержавного значення (ГППЗЗ) «Смотрицький каньйон» дозволить створити робочі місця, розвивати інфраструктуру, забезпечити охорону і екологічний стан об'єкту. Це буде можливим за належного вивчення регіональних геологічних особливостей об'єкту та оцінки напрямків ефективного використання.

У випадку вже сформованого потужного регіонального туристичного попиту, розвиток нових рекреаційних форм діяльності прилеглих територій може відбуватися надзвичайно швидко за умови сервісної чи ресурсної спеціалізації. Належне використання потенціалу природних об'єктів що контактують із музеєм-заповідником дозволить оптимізувати господарство загалом і доповнити уже існуючі економічні ніші додатковими, привабливими для рекреанів та інвесторів.

Спеціалізована геотуристична діяльність виступає стимулом для реалізації фахівців із галузі природничих наук в економічно-привабливому середовищі що дозволить також активізувати наукові дослідження спрямовані на збереження екопотенціалу регіону.

Вказані особливості визначають важливість дослідження для господарства регіону та природоохороної сфери.

Об'єктом роботи є долина річки Смотрич в межах геологічної пам'ятки природи загальнодержавного значення «Смотрицький каньйон».

Предметом дослідження система еколого-безпечного природокористування в долині р. Смотрич в межах пам'ятки природи загальнодержавного значення «Смотрицький каньйон».

Мета роботи: встановити особливості будови природних компонентів долини річки Смотрич території ГППЗЗ «Смотрицький каньйон» та показати умови їх ефективного використання..

Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі **завдання:**

1. здійснити аналіз природних умов регіону, встановити їх роль у формуванні долини річки Смотрич;
2. охарактеризувати геологічну будову регіону та вік гірських порід;
3. розглянути та оцінити ефективність напрямків екологічно безпечного використання геолого-геоморфологічних ресурсів регіону.
4. визначити проблеми та перспективи розвитку природокористування в межах регіону дослідження.

Методи дослідження. У процесі дослідження було використано систему методів збору та просторової інтерпретації інформації, а також прогнозування досліджуваних процесів.

Наукова новизна роботи полягає у дослідженні рекреаційної сфери з позицій господарської спеціалізації ОТГ, як умови цілісного (геосистемного) використання ресурсного потенціалу та комплексної реструктуризації господарства.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріал можна використовувати при плануванні розвитку господарського комплексу досліджуваної території.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні положення дипломної роботи доповідались і обговорювались на науковій конференції, а саме: на підсумковій науковій конференції студентів та магістрантів. Робота виконана, як частина госпрозрахункової теми «Встановлення віку каньйонної частини р. Смотрич» та науково-дослідної тематики НПП «Подільські Товтри» – «Моніторинг і раціональне використання природоохоронних об'єктів НПП «Подільські Товтри».

Публікації. Основні положення дипломної роботи опубліковані в збірниках наукових праць підсумкової наукової конференції студентів та магістрантів.

Структура та обсяг роботи. Робота викладена на 80-ти сторінках машинописного тексту та складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 63 найменування і додатків.

ВИСНОВКИ

Памятка природи загальнодержавного значення «Смотрицький каньйон» є одним із найвідоміших об'єктів у нашій державі та символ м. Кам'янець-Подільський. Її збереження є важливим завданням природоохоронних організацій та місцевого населення. Однак практика демонструє серйозні проблеми щодо забезпечення відповідного режиму. У першу чергу це обумовлено особливостями історичного освоєння регіону та незначним інтересом у екологічно-безпечних формах природокористування з боку місцевого населення.

Визначальною умовою розвитку долини річки Смотрич (території ГППЗЗ «Смотрицький каньйон») є розміщення регіону в південній (периферійній) частині Подільської височини. Це обумовило тектонічну активність блокових рухів у минулому і сьогодні та, як наслідок, формування відповідних осадових комплексів і домінування ерозійного рельєфу.

Реліктові тектонічні рухи обумовили розвиток морських басейнів, де накопичилися відклади, в яких розвивається долина річки Смотрич. Неотектонічні підняття подільського блоку кристалічного фундаменту визначили цикли та глибину руслового врізання. Регіональні тектонічні особливості обумовлені мережею розломів і тріщин визначили орієнтованість в просторі долини річки Смотрич та нерівномірність прояву ерозійних процесів на її окремих ділянках.

Визначальний вплив на утворення каньйоноподібної частини долини річки Смотрич мають геологічні особливості силурійських порід, що проявляється у їх ерозійній стійкості та здатності утворювати прямовисні обвальні схили. Річкові наноси надзаплавних терас фіксують етапи утворення долини річки.

Збереження природного середовища можливе за умов ефективного природокористування орієнтованого на функціонування природних

ландшафтів з відповідними естетичними якостями. Розвиток екотуристичних форм природокористування зорієнтований саме на їх забезпечення.

Головними проблемами функціонування регіону є прояви деструктивних процесів обумовлені неефективними формами природокористування, слабкий контроль у дотриманні природоохоронних зобов'язань та відсутність економічної зацікавленості в збереженні природних ландшафтів з боку місцевого населення.

Потужний рекреаційний потенціал території ПП.»Смотрицький каньйон» може розглядатися як фактор розвитку усього рекреаційного господарства регіону. Для реалізації вказаної концепції необхідна оптимізація вже існуючих напрямків рекреаційної діяльності та формування нових перспективних. Головними напрямками є оптимізація екотуристичної діяльності на базі слабозадіяних ресурсів, розвиток виробничої інфраструктури, а також запровадження нових форм рекреаційної діяльності.

Геотуризм є визначальним напрямком оскільки відповідає прямому призначенню пам'ятки природи. Цей вид діяльності зорієнтований на збереження і популяризацію геологічного компонента що є головним об'єктом природоохорони. Поєднання різних типів екотурів з місцевою музейно-просвітницькою та науково-освітньою складовими інфраструктури дозволить створити новий потужний напрямок туристичних послуг підсиливши таким чином регіональний рекреаційний комплекс та створивши нові економічні ніші еколого безпечного господарювання.

Воднотуристичні та біотуристичні форми спрямовані на збереження інших важливих компонентів які не виступають об'єктами безпосередньої природоохорони відповідно до статусу пам'ятки природи. Їх розвиток стане додатковим фактором зацікавлення суб'єктів туризму щодо оптимізації природоохоронної діяльності.

Агротуризм зорієнтований на зацікавлення місцевого автохтонного населення в забезпеченні природоохоронної діяльності економічними механізмами. Цей напрямок дозволить обмежити традиційні деструктивні

господарські форми та забезпечити покращення естетичної привабливості природній ландшафтів.

Загалом, залучення додаткових рекреаційних ресурсів, що наявні у Хмільницькому районі дозволить активізувати депресивні регіони із виключно сільськогосподарською спеціалізацією. Як результат, територія району може стати зразком інтеграції сільського та рекреаційного господарства на базі уже сформованого рекреаційного попиту, збалансованого використання природних ресурсів та взаємодоповнюючої інфраструктури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борозняк В.С. Перспективи розвитку українського туризму // Бізнес, №15, 2005 – С. 15 – 16.
2. Вишневецький В.І. Річки і водойми України: стан і використання. — К.: Віпол, 2010. – 189 с.
3. Воропай Л.И. Эрозионные процессы на среднем Приднестровье / Л.И. Воропай. Н.А. Куница // Вестник МГУ, с. V. География. – 1965. – № 5.
4. Геренович В.О. Кам'янецьчина. – Ч.1. – Природа / В.О. Геренович – Записки Кам'янець-Подільського інституту народної освіти. – Т.1. Кам'янець на Поділля, 1926. – С. 42–48.
5. Геренчук К.И. Тектонические закономерности в орографии и речной сети Русской равнины / К.И. Геренчук – Львов: Изд-во. Л. У. – 1960. – 242 с.
6. Геренчук К.И. Об асимметрии речных долин Подольского плато / К.И. Геренчук // Известия ВГО. – 1950. - Т. 82, вып. 1. – С. 78-82.
7. Горобець Н.П. Нові технології в галузі туризму // Економіка і інформатизація, №7, 2006. – С. 27 – 28
8. Грищенко Ю.М. Основи заповідної справи. — Рівне: РДТУ, 2000. – 234 с.
9. Гродзинський Д.М., Шеляг-Сосонко Ю.Р. та ін. Проблеми збереження та відновлення біорізноманіття в Україні. — К.: Академперіодика, 2001. –245 с.
10. Гудзь П. «Економічна ефективність використання природних рекреаційних ресурсів» // Регіональна економіка – №4, 2010. – С. 2 – 3
11. Гудзь П.В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій. —Донецьк, 2001. – 270 с.
12. Денисик Г.І. Природнича географія Поділля / Г.І. Денисик – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 1998. – 184 с.
13. Заповідні перлини Хмельниччини / Під. ред.. Т.Л. Андрієнко. – Хмельницький: ПАВФ «Інтрада», 2006. – 220 с.

14. Заповідне Поділля. Краєзнавчі нариси / Під. ред. Г.І. Денисика. – Вінниця: Тезис, 2000. – 104 с.
15. Зінько Ю.В. Природоохоронні геоморфологічні об'єкти у структурі геотуризму Західної України / Ю.В. Зінько, О.В. Шевчук. – Вісник Львів. ун-ту. Серія геогр. Вип. 39, 2012. – С. 94-103.
16. Зіновчук Т.С. Вплив екологічних факторів на туризм // Екологічний вісник, №9, 2005 – С. 5 – 10
17. Касіяник І.П. Рекреаційна оцінка ландшафтів Хмельницького Придністер'я / [І.П. Касіяник, І.Б. Любинська, В.З. Мисько, Г.В. Чернюк]. Дністровський каньйон – унікальна територія туризму: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль 16-18 травня 2009 року). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 240 с.
18. Коротун І.М., Коротун С. І. Природні ресурси України. Рівне, 2000. – 440 с.
19. Лабскір В.М., Любієв А.І., Юшко О.В. та ін. Туристичні об'єкти України. Харків: НТУ «ХП», 2002. – 175 с.
20. Мальська М.П., Зінько Ю.В., Шевчук О.М. Перспективи розвитку геотуризму в Україні. / М.П. Мальська, Ю.В. Зінько., О.М. Шевчук. Геотуризм: практика і досвід. Матеріали міжнародної наукової конференції / Ред. Л.З. Скакун, І.М. Бубняк. – Львів: НВФ «Карти і атласи», 2014 – 152
21. Маринич О.М. Про походження врізаних меандрів р. Дністра / О.М. Маринич // Наук. Зап. Київ. ун-ту. – 1950. – Т.9. – Вип.1. – С. 19–23.
22. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. – Львів, 1997 – 254 с.
23. Михайлов В.А. Антропогенний вплив на навколишнє середовище. // Економіка і Екологія, №15. 2001
24. Палиєнко В.П. Отражение динамики блоков фундамента в новейшей тектонике и современном рельефе / В.П. Палиєнко // Геотектоника Вольно-Подолії. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 203-209.
25. Побігун О.В. Геотуризм як один з шляхів раціонального

використання природних ресурсів / Побігун О.В. // Науково-технічний журнал № 1 (11), 2015р. – С. 122 – 116.

26. Природа Хмельницької області / Під. ред. проф. К.І. Геренчука – Львів: Вища школа, 1981 – 128 с.

27. Рутинський М.Й. Географія туризму України: Навч.-метод, пос. — К.: Центр навч. літ-ри, 2004. – 160 с.

28. Свинко И.М. Разрывные нарушения Вольно-Подольской плиты и их выражение в современном рельефе / И.М. Свинко // Тектоника и стратиграфия. – 1986. – Вып. 27. – С. 21-24.

29. Сіренко Інна. Палеогеогеоморфологія : навч. Посібник / І.Сіренко, М. Іваник. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 432 с.

30. Сивий М.Я. Мінеральні ресурси Поділля: конструктивно-географічний аналіз і синтез. Монографія / М.Я. Сивий. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 656 с.

31. Стратиграфія верхньоготерозою та фанерозою України у двох томах. Т.1: Стратиграфія верхнього протерозою, палеозою та мезозою України / Головний редактор П.Ф. Гожик. – К.: ІГН НАН України. Логос, 2013. – 638 с.

32. Стратиграфія УРСР. Том 4. Силур. – К.: Н.Д, 1974. – 215с.

33. Середнє Придністров'я / Під. ред. Г.І. Денисика. – Вінниця, ПП. «Видавництво «Теза», 2007. – 431 с.

34. Стецюк В.В. Основи геоморфології: Навч. посіб. / В.В. Стецюк, І.П. Ковальчук, О.М. Маринич. – К.: Вища шк., 2005. – 495 с.: іл..

35. Товажнянський Л.Л., Солодкий В.Д., Масікевич Ю.Г. та ін. Заповідна справа. – Харків: НТУ «ХПІ», 2002. – 240 с.

36. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. — Івано-Франківськ, 2011. – 86 с.

37. Чебаненко И. Геотектоника Вольно-Подольи / И. Чебаненко, И. Вишняков, Б. Власов, В. Палієнко и др. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 203-209.

38. Шмагина В.В., Харичков С. К. Рекреация и туризм в системе

современних пріоритетів соціально-економічного розвитку. – Одеса, 2000. – 70 с.

39. Чернюк Г.В. Диференціація ландшафтних місцевостей Хмельницького Придністер'я за природокористуванням / Г.В. Чернюк, І.П. Касіяник, І.Б. Любинська, В.З.Мисько // Зб. Динаміка біологічного і ландшафтного різноманіття заповідних територій. – Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25-27 травня 2016 року, НПП «Подільські Товтри». – Кам'янець-Подільський: НПП «Подільські Товтри», 2016.

40. Національний атлас України. — К.: ДНВП «Картографія», 2007.

41. Топографическая карта. Хмельницкая область. М 1:200000 – Киев: ВКФ, 2000 г.